

UTJECAJ DEMOGRAFSKOG PROCESA STARENJA NA GOSPODARSKA KRETANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

datum prijave: 2.9.
datum prihvaćanja: 11.11.

UDK 314:332.8
Stručni rad

Dijana Mečev, dipl. oec.

Veleučilište u Šibeniku

Trg Andrije Hebranga 11, Šibenik, Republika Hrvatska
Telefon: 022-311-076 Fax: 022-216-716 E-mail: dijana@vus.hr

Nikolina Vudrag

Ured državne uprave u Šibensko-kninskoj županiji

Trg Pavla Šubića I. br.2, Šibenik, Republika Hrvatska

E-mail: nikolina.vudrag@si.t-com.hr

SAŽETAK - Demografski proces starenja zahvatio je ne samo ukupno stanovništvo Hrvatske, već istodobno stare i pojedini funkcionalni dobni kontingenti, koji su od izuzetne važnosti za gospodarski razvoj Republike Hrvatske. Gospodarske implikacije procesa starenja stanovništva dolaze do izražaja preko njegova djelovanja na obujam priljeva mladih naraštaja u radnu dob, obujam odljeva iz radne dobi i na stupanj aktivnosti ukupnog, ali i starog stanovništva. Proces demografskog starenja povećava neravnotežu između umirovljenika i ekonomski aktivnog stanovništva, što za posljedicu ima povećanje izdataka za mirovine, zdravstvene usluge, socijalnu skrb i druga transferna plaćanja stanovništvu starije dobi, a time vrlo vjerojatno i na daljnje povećanje javnih rashoda. Za pretpostaviti je onda da demografsko starenje ima nepovoljne učinke na gospodarski razvoj i makroekonomske varijable. S obzirom na uočenu problematiku, cilj rada je dati odgovor na pitanje koji su uzroci demografskog procesa starenja, te analizirati kako ono djeluje na nacionalni dohodak i javne prihode i rashode u Republici Hrvatskoj. Ujedno će se analizirati koje se tendencije mogu očekivati u budućim procesima demografskog starenja i njihovim učincima na hrvatski gospodarski razvoj.

Ključne riječi: demografsko starenje, gospodarski razvoj, javni prihodi i rashodi

SUMMARY - Demographic ageing process has not only affected the total Croatian population, but also some functional age contingents are getting older, which are of outstanding importance for economic development of Croatia. Economic implications of demographic ageing are visible through its influence on volume of influx of young generations into working age, on volume of leaving from working age and on level of activity of total and old population. Demographic ageing increases the imbalance between pensioners and the economically active population, which has resulted in increase of expenditures for retirements, health care, social welfare and other transfer payments to elderly, and thus very likely to further increase of public expenditures. It can be concluded that demographic ageing has unfavourable effects on economic development and macroeconomic variables. Considering this problems, the author in his paper is concerned with defining the causes of demographic ageing, and is analyzing its influence on national income and public revenues and expenditures in Croatia. Future trends of demographic ageing that may be expected are also analyzed, as well as their impact on economic growth.

Key words: demographic ageing, economic development, public revenues and expenditures

1. UVOD

U predindustrijskom razdoblju glavni proizvodni resurs bila je zemlja, budući da je sve što je čovjek radio bilo neposredno u funkciji osiguranja hrane, odjeće i skloništa. Nakon velike industrijske revolucije 19. stoljeća kapital postaje određujući proizvodni resurs, da bi ga u postindustrijskom društvu 20. stoljeća zamijenio ljudski faktor. Pri tome je dakako došlo i do dubokih promjena u strukturi ljudskog kapitala. Usljed ubrzane automatizacije, robotizacije i razvitka umjetne inteligencije, ljudski rad postaje sve manje potreban u osiguranju tekućih životnih potreba, dok istodobno znanje, iskustvo i vještine postaju temeljni preduvjet razvoja. Stoga bi ključni razvojni faktor, ili bolje glavna komparativna prednost svake zemlje trebali biti njeni ljudi i njihovo znanje. Cjelovito razumijevanje dosadašnjih razvojnih procesa, ali i predviđanje razvojnih perspektiva Hrvatske, nemoguće je bez razmatranja i

vrednovanja njihovih demografskih aspekata, budući da su gospodarski i demografski razvoj međusobno povezani.

Republika Hrvatska ima relativno obrazovanu i relativno jeftinu radnu snagu, dakle djelotvorni ljudski kapital, ali je istovremeno suočena s izuzetno složenom i poprilično dramatičnom demografskom slikom. To najbolje pokazuje podatak da je prirodni prirast stanovništva posljednji put bio pozitivnog predznaka 1990. godine, kada je bilo 53 869 živorođenih i 51 752 umrlih. Nakon 1990. godine broj umrlih sve više nadvisuje broj živorođenih, a Hrvatska ima neprekinuto, svake godine sve veće i veće - prirodno smanjenje (izuzev 1996. i 1997. godine kada se javlja „baby boom“ fenomen).

Proces demografskog starenja povećava neravnotežu između umirovljenika i ekonomski aktivnog stanovništva, što za posljedicu ima povećanje izdataka za mirovine, zdravstvene usluge, socijalnu skrb i druga transferna plaćanja stanovništvu starije dobi, a time vrlo vjerojatno i daljnje povećanje javnih rashoda. Za pretpostaviti

je onda da demografsko starenje ima nepovoljne učinke na gospodarski razvoj i makroekonomske varijable.

S obzirom na uočenu problematiku, potrebno je dati odgovor na pitanje koji su uzroci demografskog procesa starenja, te kako ono djeluje na nacionalni dohodak i javne prihode i rashode u Republici Hrvatskoj, što je predmet analize ovog rada. Ujedno će se analizirati koje se tendencije mogu očekivati u budućim procesima demografskog starenja i njihovim učincima na hrvatski gospodarski razvoj.

Koncepcija rada tematski se razvija kroz sljedeće postavke:

1. demografski proces starenja ima negativne učinke na gospodarski razvoj Republike Hrvatske,
2. dinamičke promjene strukturnih obilježja stanovništva određuju obujam starijeg kontingenta stanovništva u Republici Hrvatskoj.

2. DEMOGRAFSKI PROCES STARENJA

Starenje stanovništva podrazumijeva povećanje udjela stanovništva dobne skupine 60 i više ili 65 i više godina u ukupnoj populaciji (Wertheimer-Baletić, 1999, 2004). Ukoliko je udio starog stanovništva u ukupnom broju veći od 7%, smatra se da zemlja ima staro stanovništvo. Visokorazvijene zemlje se već desetljećima suočavaju sa starenjem stanovništva i negativnom stopom prirodnog priraštaja. I premda je kvaliteta života u takvim državama neupitna, nastavi li se dosadašnji trend demografskih kretanja, negativne implikacije na njihov daljnji razvoj biti će i više nego očite.

Da se proces starenja »ukorijenio« i u Hrvatskoj, svjedoči visoki stupanj ostarjelosti stanovništva (Spevec, 2009:125). On se odražava u činjenici da Hrvatska prema zadnjim dostupnim podacima iz popisa 2001. ima 16% stanovništva starog 65 i više godina (rezultati popisa iz 2011. koji su do sada objavljeni uključuju broj stanovnika, kućanstava i stanova na razini naselja, općina/gradova, županija i cijele Hrvatske, dok podaci o dobnom sastavu još uvijek nisu objavljeni).

Prema Matković (2009.) tri su temeljna uzroka starenja stanovništva: opadanje nataliteta i mortaliteta, migracije i ratovi. Pad nataliteta, kojeg u Hrvatskoj gotovo kontinuirano možemo pratiti od sredine prošloga stoljeća, najvažnija je odrednica demografskog starenja Hrvatske. Naime, padom nataliteta smanjuje se obujam mladog kontingenta populacije, čime se smanjuje i priljev stanovništva u radno i reprodukcijski najvitalniju dob, s brojnim negativnim posljedicama na dinamiku i strukturu gospodarskog razvoja.

Prema Wertheimer-Baletić (2004.) glavni specifični činitelji ubrzanog smanjivanja nataliteta u Hrvatskoj su:

- 1) iseljavanje mlađih ljudi, koje s manjim oscilacijama traje već duže od jednoga stoljeća;

- 2) gubici ljudstva u dva svjetska rata, poglavito u Drugom svjetskom ratu, izravni i posredni, te njihove posljedice na strukturu stanovništva prema starosti i spolu ("krnje generacije", viškovi žena u središnjem dijelu fertile dobi);
- 3) model industrijalizacije s naglaskom na tešku industriju i koncentracija industrije u velikim gradskim aglomeracijama (što je ubrzalo iseljavanje sa sela i iz poljoprivrede);
- 4) agrarna politika, koja nije poticala mlade ljude da ostanu na selu i u poljoprivredi, nego je svojim mjerama poticala njihov odlazak;
- 5) populacijska politika nije postojala ni u jednoj od mogućih varijanti; nije bilo ni sustavnih mjera poticanja nataliteta ni gospodarskih mjera koje bi destimulirale odlazak mladih u inozemstvo.

Jedini čimbenik koji se suprotstavljao smanjivanju nataliteta u Hrvatskoj između 1955. i 1990. bilo je doseljavanje, prije svega iz Bosne i Hercegovine, ali taj čimbenik nije bio dostatan da bi doveo do obrata postojećeg trenda smanjivanja nataliteta.

Od 2009. godine Hrvatska ima kontinuirano negativan migracijski saldo, što se poklapa s vremenom ekonomske krize, a to znači da je manji broj doseljenih osoba od broja odseljenih osoba. Hrvatsku u najvećem broju napuštaju mladi ljudi, uglavnom u dobi između 20 i 40 godina.

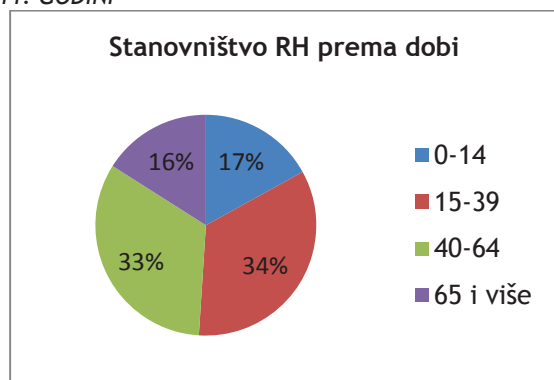
I prirodni prirast je od 1990. godine gotovo neprekinuto negativan (izuzev 1996. i 1997.), te je u 2010. bio manji za čak 11,5% u odnosu na godinu ranije. U 2010. zabilježen je pad broja živorođene djece u odnosu na prethodnu godinu za 2,7%, tj. rođeno je 1.216 djece manje nego u 2009., dok je broj umrlih u 2010. bio gotovo isti kao i prethodne godine (DZS, 2012).

Kada se poveže negativan migracijski saldo s niskom stopom nataliteta i visokom stopom mortaliteta, može se zaključiti da stanovništvo Hrvatske „odumire“. Ovaj opasni trend može se usporiti, ili čak zaustaviti, jedino mjerama efikasne populacijske politike. Hrvatska je država prvi put u svojoj povijesti usvojila i ozakonila program populacijske politike 2006. godine (vidi: Nacionalna populacijska politika, NN 132/2006). No, brojke pokazuju da mjere koje se provode ne daju dobre rezultate. Prema Gelo (n.d.) razlog leži u činjenici da su populacijske mjere palijativne i primarno socijalne, usmjerene isključivo na kategorije stanovnika s najnižim primanjima, a sredstva populacijske politike koja „dotiču“ one s niskim i najnižim prihodima po članu kućanstva nisu dostatno poticajna za novo potomstvo.

2.1. Dobno-struktura stanovništva Republike Hrvatske

Jedna od najvažnijih struktura stanovništva je dobna struktura budući da utječe na gospodarski razvoj određene populacije.

GRAFIKON 1. STANOVNIŠTVO PREMA DOBNIM SKUPINAMA U 2011. GODINI

Izvor: DZS, Popis 2001. (Napomena: podaci s Popisa 2011. još uvijek nisu dostupni)

Dobna struktura hrvatske populacije izrazito je nepovoljna: visok udio dobno radnog kontingenta u budućnosti će stvoriti „obilje“ umirovljenika, te zajedno sa izrazito niskim udjelom mlađe populacije dovesti do ozbiljnog problema nestašice domaće radne snage.

TABLICA 1. ODABRANI POKAZATELJI DOBNE STRUKTURE STANOVNIŠTVA HRVATSKE

Pokazatelji	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Indeks starenja	34,3	47,2	52,6	66,7	90,7
Koeficijent dobne ovisnosti starih (65+)	11,4	14,4	17,0	17,2	23,4

Izvor: prema Živić, D. (2003.) Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, RSP, Zagreb, 2003., god. 10, br. 3-4, str. 315.

Jedan od najpouzdanijih analitičkih pokazatelja dobne strukture stanovništva, a time i procesa demografskog starenja, jest indeks starenja, izražen kroz promjenu odnosa između starog i mladog stanovništva. U demografskoj je teoriji poznato da ukoliko indeks starenja premaši vrijednost 40 (starih na 100 mladih stanovnika), govorimo o staroj populaciji. Hrvatska dakle ima staro stanovništvo još od kasnih 60-ih godina prošlog stoljeća.

Koeficijent dobne ovisnosti starih je iznimno važan orijentir u ocjeni u kojoj je mjeri radno aktivno stanovništvo opterećeno radno neaktivnim

kontingentima stanovništva. Aproximativan pokazatelj opterećenosti radno aktivnog stanovništva starim naraštajima između 1961. i 2001. godine povećan je sa 11,4 na 23,4, ili za 105,3%. To, drugim riječima, znači da se sve više sužava radno-vitalna potencijalna osnovica hrvatskog stanovništva, s izrazito negativnim posljedicama po kretanje nataliteta i fertiliteta, te po ekonomsku aktivnost stanovništva, a time i po ukupnu gospodarsku razvijenost zemlje.

2.2. Buduće projekcije demografskog procesa starenja u RH

Procjene UN-a pokazuju da će do 2050. godine broj starijih osoba u svijetu premašiti 2 milijarde. Naime, u svijetu udio starije populacije raste po stopi od 2,6% godišnje, što je značajno više od stope rasta ukupnog stanovništva koje raste po stopi od 1,1% godišnje (Obadić i Smolić, 2008:87).

Prema projekcijama koje je UN izradio za Hrvatsku za razdoblje 2000.-2050., u 2050. godini broj ukupnog stanovništva Hrvatske će se smanjiti za 800 tisuća, odnosno za 17,9%, dok će broj starijeg stanovništva porasti za 303 tisuće u odnosu na 2000. godinu. Broj mladih između 2000. i 2050. godine smanjuje se za ukupno 28,6%, a broj stanovništva u radnom kontingentu smanjuje se nešto brže, tj. za 30,2%. Navedeno upućuje na činjenicu da proces ukupne depopulacije u Hrvatskoj nije privremen fenomen, nego dugotrajno determiniran i strukturno razoran demografski proces. Naime, i ukupna depopulacija i ukupno starenje uvjetovani su, s aspekta dobno-strukturnih promjena, smanjivanjem broja i udjela mladih, smanjivanjem broja i udjela radnog kontingenta (uz njegovo istovremeno starenje) i ubrzanim povećanjem broja i udjela staračkog stanovništva.

Iz izvršene analize demografskih procesa vidljivo je da demografsko starenje dovodi do smanjenja obujma odnosno potencijala radno aktivnih resursa u Hrvatskoj, što potvrđuje da demografski proces starenja ima negativne učinke na gospodarski razvoj Republike Hrvatske

3. UTJECAJ DEMOGRAFSKOG PROCESA STARENJA NA TRŽIŠTE RADA U RH

Gospodarske implikacije procesa starenja stanovništva dolaze do izražaja preko njegova djelovanja na obujam priljeva mladih naraštaja u radnu dob, obujam odljeva iz radne dobi i na stupanj aktivnosti ukupnog, ali i starog stanovništva.

Demografska kretanja i pogoršanje starosne strukture stanovništva upućuju na dugoročno sve naglašenije smanjivanje radnoga kontingenta kao osnovnog izvora radne snage (Obadić i Smolić, 2008:89).

Hrvatska je suočena s relativno niskim iskorištenjem radno sposobnog stanovništva. Od

cjelokupnog radno sposobnog stanovništva (15-64), oko 63% sudjeluje na tržištu rada ili je u potrazi za poslom (ostali su neaktivni, ne pridonose razvoju i društvo za njih mora skrbiti), što je znatno ispod prosjeka EU. Štoviše, Hrvatska je jedna od zemalja s najnižom stopom aktivnosti. Neki od uzroka zašto malo ljudi radi, a u radno su sposobnoj dobi zasigurno su rat i njegove posljedice, tranzicija, siva ekonomija, politike ranijeg umirovljenja i spore obrazovne reforme. Stoga su dvije mogućnosti na raspolaganju: aktivirati dio neaktivnog stanovništva ili, manje poželjna, uvoziti radnu snagu uz golem broj neaktivnih od kojih mnogi nemaju vlastite prihode.

Veliki problem predstavlja činjenica što visoki udio radnika odlazi u mirovinu i povlači se s tržišta rada prije nego što ispune zakonske uvjete za starosnu mirovinu (Obadić i Smolić, 2007:11; Taqi, 2002: 112). U proteklih nekoliko godina najizraženiji porast mirovina u Hrvatskoj se bilježio u kategoriji prijevremenih starosnih mirovina, a pravo na prijevremenu starosnu mirovinu mogli su steći osiguranici koji su navršili 60 godina života i 35 godina mirovinskog staža (za muškarce), odnosno 55 godina života i 30 godina mirovinskog staža (za žene) (Zakon o mirovinskom osiguranju, NN 102/98). Novim zakonskim pravilima koje su na snazi od studenog 2010. uvedeno je strože kažnjavanje ranijeg odlaska u mirovinu (Izmijenjeni Zakon o mirovinskom osiguranju, NN 121/10). No podaci iz 2011. godine već pokazuju da ona nisu zaustavila stampedo prijevremenog umirovljenja. Ipak treba imati na umu da se zanemariv broj radnika u Hrvatskoj odlučuje za prijevremeno umirovljenje iz hira, jer im se ne da raditi ili poslije svega žele malo uživati. Prijevremenim umirovljenjima i dalje se prvenstveno „rješava“ gospodarska kriza i nestašica radnih mjesta.

Dobro je što sve više poslodavaca uviđa da politika prijevremenog umirovljenja često znači osjetan gubitak iskustva i znanja, koji mogu biti vrlo korisni u njihovim poduzećima. Sindikati su bili skloni politici ranijeg umirovljenja svojih članova, pogotovo ako je ono bilo praćeno povoljnim financijskim uvjetima (Miletić, 2002.). Sada se i ta stajališta mijenjaju, te je povećanje zaposlenosti starijih radnika u Hrvatskoj u razdoblju 2002. - 2006. bilo posebno visoko (Vehovec, 2008).

2.2. Reprodukcijski radnog kontingenta u Hrvatskoj

Dinamika stanovništva u radno sposobnoj dobi u Hrvatskoj prikazana je u tablici 2.

TABLICA 2. DINAMIKA STANOVNIŠTVA U RADNO SPOSOBNOJ DOBI (15-64) U HRVATSKOJ OD 2001. DO 2021. GODINE - ANALITIČKI POKAZATELJ

Petogodište	2001– 2006.	2006.– 2011.	2011.– 2016.	2016.– 2021.
Stanje početkom petogodišta	3222	3168	3127	3031
Stanje potkraj petogodišta	3168	3127	3031	2916
Prirast/smanjenje radnog kontingenta	-54	-41	-96	-115
Koeficijent zamjene	83,9	86,3	73,5	69,8

Izvor:

http://www.google.hr/#hl=hr&source=hp&Q=maja+pe%C4%Denic+radni+kontigent&aq=f&aqi=&aql=&gs_rfai=&fp=19505dbd6efd8975 (4.7.2012.)

Uzmemo li koeficijent zamjene kao pokazatelj koji se najčešće rabi u usporednim analizama, pokazuje se da je on u Hrvatskoj, u svim navedenim petogodištima ispod 100. To znači da kao „zamjena“ za 100 onih koji izlaze iz radno sposobne dobi dolazi manje od 100 prinova. Starenje radnog kontingenta u Hrvatskoj prati padajuća reprodukcija radnog kontingenta, što potvrđuje temeljnu postavku od koje se pošlo u ovoj analizi, a koja kaže da dinamičke promjene kvantitativnih i kvalitativnih strukturnih obilježja stanovništva određuju obujam starijeg kontingenta stanovništva u RH.

4. UTJECAJ DEMOGRAFSKOG PROCESA STARENJA NA JAVNE PRIHODE I RASHODE U HRVATSKOJ

Demografska kretanja prvenstveno negativno utječu na javne mirovinske rashode. Smanjuje se broj i udio mlađeg radno aktivnog stanovništva, a povećava se broj i udio starog stanovništva, uz smanjivanje ukupnog stanovništva. Uz manji broj zaposlenih dolazi do smanjenja broja osiguranika koji uplaćuju doprinose u mirovinsko osiguranje, a broj korisnika mirovine raste. Trenutni odnos umirovljenika i onih koji uplaćuju doprinose sveo se na najniže razine i iznosi svega 1:1,25, a prema projekciji Nestić (2008.) smanjivat će se do razine od 1: 1,1 do 2050. (idealni omjer, u smislu održivosti prvog stupa mirovinskog sustava, trebao bi biti 1:4 - dakle jedan umirovljenik na četiri zaposlena).

Udio mirovinskih izdataka u BDP-u bio je najniži 1992. kada je iznosio 7,71%, a usporedbe radi 2009. godine on je iznosio 10,53% BDP-a. Visina ovih izdataka ovisi u prvom redu o kretanju broja umirovljenika, udjelu prosječne mirovine u prosječnoj plaći, te o administrativnim troškovima provedbe mirovinskog osiguranja. Zbog

demografskog starenja stanovništva, broj umirovljenika nastaviti će se povećavati što će dugoročno nepovoljno utjecati na visinu mirovinskih rashoda.

Osim samog rasta izdataka za zdravstvo, demografske promjene u sljedećih će pola stoljeća utjecati i na raspodjelu tih troškova po dobnim skupinama. Doći će do porasta udjela ukupnih izdataka za osobe u dobi iznad 65 godina.

Javni izdaci za obrazovanje u Hrvatskoj se posljednjih godina kreću na razini od oko 4 % BDP-a. Demografske projekcije pokazuju da će se broj stanovnika u školskoj dobi (7-24 godina) u Hrvatskoj smanjiti za oko 34 % do 2050. S druge strane, povećane potrebe za obrazovanjem imaju za posljedicu višu stopu participacije u obrazovanju i veće izdatke po učeniku/studentu. Očekuje se da će izdaci za obrazovanje po učeniku/studentu rasti brže od rasta BDP-a po stanovniku. Projekcije pokazuju da bi u takvim okolnostima ukupni izdaci za obrazovanje u razdoblju od 2005. do 2050. mogli ostati približno nepromijenjeni na razini od oko 4,2 % BDP-a (Nestić, 2008).

No, proces demografskog starenja u budućnosti bi se mogao odraziti i na prihode državnog proračuna, a ne samo na njegove rashode. Kako je već ranije u radu pokazano da starenje radnog kontingenta prati padajuća reprodukcija radnog kontingenta, u budućnosti će biti manje onih koji će plaćati socijalne doprinose. Prema dostupnoj projekciji (Švaljek, 2004.) u 2050. godini očekuje se smanjenje prikupljenih doprinosa za mirovinsko osiguranje, koje bi moglo iznositi oko 3,6 % BDP-a u srednjoj demografskoj varijanti. Ista projekcija predviđa i smanjenje prihoda od doprinosa za socijalno osiguranje. U scenariju temeljenom na srednjoj demografskoj varijanti, pad prihoda od ostalih doprinosa za socijalno osiguranje tijekom promatranog razdoblja trebao bi iznositi oko 3 % BDP-a. Ove projekcije pokazuju da sam učinak demografskih promjena zajedno s promjenama u zakonskom određivanju mirovinskih doprinosa može voditi značajnom smanjenju iznosa prikupljenih doprinosa za socijalno osiguranje, koji trenutno čine približno trećinu ukupnih javnih prihoda središnje države. Navedeno potvrđuje polazišnu postavku analize da demografski proces starenja ima negativne učinke na gospodarski razvoj Republike Hrvatske.

5. ZAKLJUČAK

Starenje stanovništva ima izrazito negativan utjecaj na demografski i gospodarski razvoj Republike Hrvatske. U demografskom pogledu, proces starenja stanovništva negativno utječe na strukturu stanovništva. U gospodarskom smislu, starenje stanovništva utječe na porast i smanjenje broja stanovnika u radnoj dobi te na stupanj aktivnosti ukupnog stanovništva.

Kada bi se depopulacija i demografsko starenje u Republici Hrvatskoj nastavilo postojećom

dinamikom, a bez poduzimanja mjera koje bi dugoročno mogle zaustaviti te procese, stanovništvo bi polako odumiralo, što bi obezvrijedilo i sve druge razvojne napore. Stoga se mora kontinuirano provoditi dobra populacijska politika kao dio ukupne razvojne politike.

Osim nastojanja da se kontinuirano provodi stimulativna populacijska politika, potrebno je u sklopu razvojnih mjera smanjiti nezaposlenost mladih. Na demografskom planu bitan preduvjet efikasnosti ukupne razvojne politike je povećanje nataliteta.

LITERATURA

- Gelo, J. (n.d.) Ne, nećemo mi Hrvati izumrijeti, ali do 2050. Bit će nas 700 tisuća manje, intervju na portalu Akcija za bolju Hrvatsku
- Matković, T. (2009.) Socijalna demografija, skripta, Pravni fakultet u Zagrebu
- Miletić, V. (2002.) Četvrti stup mirovinskog sustava - poticaj ekonomskom razvitku, Royal međugeneracijska solidarnost
- Nestić, D. (2008.) Starenje stanovništva i financiranje mirovine u Hrvatskoj, Ekonomski institut Zagreb
- Obadić, A., Smolić, Š. (2007.) Analiza radnog kontingenta i ekonomska aktivnost stanovništva Hrvatske, Ekonomski fakultet u Zagrebu, serija članaka u nastajanju, čl.br. 07-11
- Obadić, A., Smolić, Š. (2008.) Ekonomske i socijalne posljedice starenja stanovništva, Ekonomska istraživanja, vol. 21, no.2 (86-98)
- Spevec, D. (2009) Starenje stanovništva Varaždinske županije, Migracijske i etničke teme 25, br. 1-2, (125-152)
- Švaljek, S. (2004.) Fiskalne posljedice starenja stanovništva u Hrvatskoj, Ekonomski institut, Zagreb,
- Taqi, A. (2002.) Older people, work and equal opportunity, International Social security review, vol.55, (107-120)
- Vehovec, M. (2008.) New perspectives on a longer lifespan, Ekonomski institut, Zagreb
- Wertheimer-Baletić, A. (1999): Stanovništvo i razvoj, Zagreb, Mate
- Wertheimer-Baletić, A. (2004): Depopulacija i starenje stanovništva - temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, Društvena istraživanja, god. 13, br. 4-5 (72-73)
- www.dzs.hr (10.7.2012.)
- www.google.hr/#hl=hr&source=hp&Q=maja+pe%C4%De nic+radni+kontigent&aq=f&aqi=&aql=&gs_rfai=&fp=1 9505dbd6efd8975 (4.7.2012.)
- Zakon o mirovinskom osiguranju, NN 102/98
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju (NN 121/10)
- Živić, D. (2003) Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, RSP, Zagreb, 2003., god. 10, br. 3-4